

پدری برای حقوق

رو سر بنه به بالین، تنها مرا رها کن
 ماییم و موج سودا، شب تا به روز تنها

ترک من خراب شب گرد مبتلا کن
 خواهی بیا ببخشا، خواهی برو جفا کن

(مولانا، دیوان شمس، غزل ۲۰۳۹)

درباره‌ی استاد کم‌مانند؛ زنده‌یاد دکتر امیر ناصر کاتوزیان و تأثیر ایشان بر حقوق ایران، بسیار گفته و نوشته شده است. هرچند به گمان می‌رسد کسی مانند او دوباره نیاید، اما این نوشته، بر آن است که بگوید: هر حقوق‌دانانی در این مرز و بوم، می‌تواند و بلکه باید، در حوزه‌ی دانشی و کاری خویش، یک «کاتوزیان» باشد.

«پدر علم حقوق ایران» و یا «پدر علم حقوق نوین ایران»، فرنامی است که پیش و پس از درگذشت آن استاد به‌یادماندنی، از سوی بسیاری بزرگان و پیشروان حقوق و یا دارندگان رسانه، برای آن زنده‌یاد به کار رفته است.

واژه‌ی پدر (اسم/پهلوی)، در ادب فارسی به معنای: مردی که از او دیگری به وجود آمده است (دهخدا)، مردی که از او فرزند یا فرزندانی به وجود آمده است (سخن)، و در معنای مجازی؛ بنیان‌گذار، پدید آورنده‌ی چیزی تازه مانند پدر شعر نو (معین) آمده است. از سویی دیگر در ریشه‌یابی واژه‌ی «پدر» گفته شده: «حرف پ در پدر، از پاییدن است. پدر یعنی پاینده، ... کسی که مراقب خانواده‌اش است و آنان را می‌پاید. پدر در اصل پایدر یا پادر بوده است» (ویکی‌پدیا). از این رو، واژه‌ی «پدر» دارای دو حوزه‌ی معنایی است؛ از سویی پدید آورنده و آفریننده است و از سویی دیگر پاینده و نگاهبان!

و اما زنده‌یاد دکتر کاتوزیان، جدای از آن که گفتمان، دیدگاه‌ها و مفاهیمی نو را در پهنه‌ای گسترده و در حوزه‌های گوناگون حقوقی (فلسفه‌ی حقوق، حقوق مدنی، حقوق

^۱ - در دیدگاه دینی نیز همین معنای برای پدر دریافت می‌شود: پیامبر اسلام (ص) که آورنده‌ی دین اسلام است، خود و حضرت علی (ع) را پدران امت اسلام می‌خواند («أَنَا وَ عَلِيٌّ أَبْرَاهِمَ الْأُمَمِ»: شیخ صدوق، علل الشرایع، ج. ۱، باب ۱۰۶، حدیث ۲)، و قرآن کریم در بیان ویژگی‌های پدران‌های چنین پیامبری می‌فرماید: «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ» (توبه/ ۱۲۸) ترجمه: قطعاً، برای شما پیامبری از خودتان آمد که بر او دشوار است شما در رنج ببینید، به [هدایت] شما حریص، و نسبت به مؤمنان، دلسوز مهربان است (ترجمه‌ی فولادوند).

تجارت، حقوق اساسی، حقوق جزا و... آفرید، در پاسداشت و نگاهبانی از علم حقوق (و فقه) و ارزش‌های حقوقی (عدالت، آزادی و...) و همچنین نهادها و اشخاص مرتبط با حقوق (دانشکده‌های حقوق، کانون‌های وکلا، دادگاه‌ها، قضات، وکلا، اساتید، دانشجویان و...) نیز از هیچ کوششی دریغ نکرد و در این راه هر فعل یا ترک فعلی را که بایسته و شایسته و یا شرط احتیاط می‌دانست، به جا آورد. پس ایشان در حقوق ایران دو نقش آفرینندگی و نگاهبانی را با هم به جا آورده است و از این بابت، به کار بردن فرنام «پدر علم حقوق ایران» برای آن زنده یاد، گزافه و تشریفاتی نبوده و نیست.

استاد کاتوزیان خود را همانند «متصدی مواظبی»^۱ می‌دانست که به هر بهایی شده، باید این بار امانت (علم حقوق و ارزش‌های حقوقی و اخلاقی و...) که روزگار به او سپرده بود را بی‌گزند به سرمنزل مقصود برساند. پس نه تنها مواظب بود تقصیر و قصوری نکند، بلکه همواره می‌کوشید همه‌ی احتیاط‌های بایسته و معقول را به کار گیرد تا از بروز رخدادهای زیان‌بار به این امانت و برقراری «فرض مسؤلیت» بر خودش جلوگیری کند!؟ براین پایه، در زندگی شخصی‌اش نه تنها از نیایدها (نامشروع‌ها)، بلکه از مواضع تهمت، از شبهات و حتی از حیزات بسیاری مباحات دست شست. او، به بسیاری از پیشنهادات فریبنده -هرچند مباح- «نه» گفت و از پذیرش برخی مناصب یا قضاوت‌ها یا وکالت‌هایی که با ندای وجدانش هم‌خوانی نداشت پرهیز کرد. او هیچ‌گاه بر روی مصالح پایه‌ای، داد و ستد نکرد هرچند در این راه، بارها با تنگنا روبرو شد و آرامشش به آشفتگی گرایید.

بی‌گمان، علم حقوق و نهادهای حقوقی، همواره و در آینه نیز به آفرینش‌های نو و به پاینده‌ها و پاسبانی‌های پدران نیاز دارد. پس بایسته است که هر حقوق‌دانی به فراخور داشته‌های دانشی و کاری خویش، رفتار پدران‌هی استاد کاتوزیان را سرمشق خویش قرار دهد و پیوسته شرط احتیاط را به جا آورد تا گزند بر چهره‌ی زیبایی حقوق و عدالتی که استاد کاتوزیان آن را بالاترین ارزش‌ها می‌دانست وارد نشود و چه خوب است اگر سرلوحه‌ی همه‌ی حقوق‌دانان ایران این جمله از استاد باشد که: «آسودگی‌ام آنجاست که غباری بر چهره‌ی عدالت نینیم» (کاتوزیان، حقوق خانواده، ج. ۱، سخن پیشگفتار).

سردبیر

^۱ - اصطلاحی برگرفته از ماده ۳۸۶ ق.ت. است: «اگر مال التجاره تلف یا گم شود، متصدی حمل و نقل مسؤل قیمت آن خواهد بود، مگر اینکه ثابت نماید ... مربوط به حوادثی بوده که هیچ متصدی مواظبی نیز نمی‌توانست از آن جلوگیری نماید...». در روشن‌گری معنای «متصدی مواظب» گفته می‌شود شخصی است که همانند یک «پدر خوب خانواده»، نه تنها قصور و تقصیری نمی‌کند بلکه همه‌ی مواظبین و احتیاط‌های مورد انتظار برای نجات کالای موضوع قرارداد حمل را به کار می‌برد تا از فرض مسؤلیت رهایی یابد (فخاری، ۱۳۸۴، تقریرات درس تجارت پیشرفته-دکتری).